

NAISED POLIITIKAS POLIITIKAÜLEVAADE

praxis | mõttekoda

2020

Kaasrahastanud
Euroopa Liit

 KÜSK Kodanikuühiskonna
Sihtkapital

SOTSIAALMINISTERIUM

Poliitikaülevaate koostamist on rahastanud Euroopa Liidu õiguste, võrdõiguslikkuse ja kodakondsuse programm aastateks 2014-2020, Kodanikuühiskonna Sihtkapital ja EV Sotsiaalministeerium.

Autorid:

Sandra Haugas, Praxise hariduspoliitika programmi analüütik
Merlin Nuiamäe, Praxise töö- ja sotsiaalpoliitika programmi analüütik

Töö valmimisse on andnud olulise panuse:

Helen Biin, soolise võrdõiguslikkuse ekspert

Mõttekoda Praxis on Eesti esimene sõltumatu, mittetulunduslik mõttekeskus, mille eesmärk on toetada analüüsile, uuringutele ja osalusdemokraatia põhimõtetele rajatud poliitika kujundamise protsessi.

Poliitikauuringute Keskus Praxis
Tartu mnt 50, V korrus
10115 Tallinn
tel 640 8000
www.praxis.ee
praxis@praxis.ee

praxis | mõttekoda

Väljaande autoriõigus kuulub Poliitikauuringute Keskusele Praxis. Väljaandes sisalduva teabe kasutamisel palume viidata allikale: Haugas, S. ja Nuiamäe, M. 2020. Naised poliitikas: poliitikaülevaade. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.

ISBN 978-9949-662-14-2 (pdf)

SISUKORD

Euroopa ja rahvusvaheline õigus	4
Konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta	5
Pekingi deklaratsioon ja tegevusplatvorm	5
Muud ÜRO initsiatiivid.....	6
Säästva arengu eesmärgid	6
Planeet 50-50 aastaks 2030	6
UN Women 2018-2021 strateegiakava	6
Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitused	7
Euroopa Nõukogu soolise võrdõiguslikkuse strateegiakava 2018-2023	7
Kokkuvõte	8
Eesti poliitiline ja institutsionaalne kontekst.....	9
Kaudne poliitiline ja institutsionaalne kontekst	9
Otsene poliitiline ja institutsionaalne kontekst	10
Kuidas vormivad kaudne ja otsene poliitiline ja institutsionaalne kontekst naiste poliitikas osalemise võimalusi – kokkuvõttev analüüs ja soovitused	11
Kasutatud kirjandus	14

Euroopa ja rahvusvaheline õigus

Vaatamata sellele, et soolise ebavõrdsuse vastu võitlemine on Euroopa Liidu toimimise üks alustalasid ning viimastel kümnenditel on tehtud suuri edusamme, on progress naiste ja tüdrukute jaoks endiselt ebahõlpsane ja aeglane. Mitte ükski riik maailmas ei ole veel saavutanud täielikku soolist võrdõiguslikkust. Praeguste prognooside järgi kulub 83 aastat, et kaotada üldine sooline ebavõrdsus 107 riigis, 82 aastat, et nendes riikides kaotada sooline ebavõrdsus poliitikas ja valitsemises osalemisel ning 170 aastat, et kaotada majanduslik sooline ebavõrdsus (World Economic Forum, 2016). Samas peavad Euroopa Liit ning ÜRO soolise võrdõiguslikkuse tagamist väga oluliseks ning jagavad riikidele soovitusi, sõlmivad konventsioone, koostavad strateegiakavasid ning statistilisi ülevaateid, mis kõik peaksid aitama riigi tasandil soolist ebavõrdsust vähendada.

Ühtaegu tähtis on sooline võrdõiguslikkus ka eurooplastele endile, kellest Eurobaromeetri 2017. aasta andmetel arvavad 84%, et sooline võrdõiguslikkus on neile isiklikult oluline, 91% arvavad, et see on oluline õiglase ja demokraatliku ühiskonna jaoks ning 87% leiavad, et see on vajalik ettevõtetele ning majandusele laiemalt (European Commission, 2017). Samas ollakse eriarvamusel selles osas, mis puudutab soolise võrdõiguslikkusega seotud eesmärkide saavutamist ning nende olulisust (Ibid.). Näiteks nõustus vaid 54% eurooplastest, sh 62% naistest ning 44% meestest, et rohkem naisi peaks osalema poliitiliste otsuste tegemisega seotud ametikohtadel (Ibid.). Seonduvalt pooldavad 70% eurooplastest, et naiste ja meeste võrdse esinduslikkuse tagamiseks poliitikas peaks kasutama õiguslike meetmeid. Eesti puhul on see protsent Euroopa keskmisest 10 protsendipunkti madalamal (European Commission, 2017). EIGE 2019 Soolise Statistika Andmebaasi (Gender Statistics Database) andmete kohaselt oli 2019. aasta teise kvartali seisuga Euroopa Liidu riikide parlamentides naisi keskmiselt 30,9%. Naispresidente on Euroopa Liidu riikides 2019. aasta teise kvartali seisuga 14,3% ning 2019. aasta seisuga naistest parteijuhte 17,1% (Ibid.).

Soolise võrdõiguslikkuse põhimõtte on olnud osa Euroopa Liidu õigusest alates Rooma lepingu allkirjastamisest 1957. aastal. Lisaks on Euroopa Parlament ja nõukogu Euroopa Liidu toimimise lepingu alusel (artikkel 19) võtnud oma poliitika- ja meetmete rakendamisel eesmärgiks astuda vastu diskrimineerimisele soo, rassilise või etnilise päritolu, usutunnistuse või veendumuste, puude, vanuse või seksuaalse sättumuse alusel (Euroopa Liidu Teataja, 2012). Muuhulgas on vastu võetud märkimisväärne hulk õigusakte mis on seotud võrdse kohtlemisega tööelus, hariduses, sotsiaalkaitstes ja mujal valdkondades. Palju on keskendunud ka naiste võimendamisele poliitikas ning naiste otsustusprotsessidele ligipääsu võimaldamisele. 2006. aastal loodi Euroopa Liidu sõltumatu institutsioonina Euroopa Soolise Võrdõiguslikkuse Instituut (EIGE), mille eesmärgiks on aidata kaasa soolise võrdõiguslikkuse edendamisele ning Euroopa Liidu kodanike teadlikkuse tõstmisele soolise võrdõiguslikkuse küsimustes. 2019. aasta sügisel valmis Euroopa Komisjonil ka kogumik soovitusetega, mis peaksid riikidel aitama seksismi vastu võidelda. Muuhulgas jagatakse soovitusi ka võitlemiseks seksismi vastu avalikus sektoris, kaasaratud valitsemissektoris (Euroopa Komisjon, 2019). Seega on soolise võrdõiguslikkuse tagamine Euroopa Liidu ning rahvusvahelisel tasandil väga põhjalikult ja mitmekülgset esindatud.

Käesolevas Euroopa ja rahvusvahelise tasandi poliitikaülevaates võetakse vaatluse alla peamised poliitikadokumendid (arengu- ja strateegiakavad, lepingud), mis kujundavad õiguslikku konteksti naiste parlamendipoliitikas osalemisel ja otsustusprotsessides kaasalöömisel ning olles sealjuures väga oluliseks raamistikuks, et vähendada ühiselt soolist ebavõrdsust rahvusvahelisel tasandil.

Konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta¹

Aastal 1979 võeti ÜRO egiidi all vastu rahvusvaheline leping, mis seab konventsiooniga ühinenud riikidele kohustuse likvideerida naiste diskrimineerimise kõik vormid. Eesti ühines lepinguga 1991. aastal. Muuhulgas sätestab konventsioon (artikkel 7), et konventsiooniga ühinenud riigid peaksid rakendama kõiki meetmeid, et likvideerida naiste diskrimineerimine riigi poliitilises ja ühiskondlikus elus. Erilist tähelepanu on pööratud naistele meestega võrdsetel tingimustel hääletus- ja osalemisõiguse kindlustamisele kõikidel valimistel ja referendumitel. Samuti pannakse rõhku naiste õigustele võtta osa valitsuse moodustamisest ja poliitika teostamisest, sh valitsuses ja riiklikel ametikohtadel, samuti naiste võimalustele võtta osa valitsusväliste organisatsioonide tegevusest, mis on seotud riigi ühiskondliku ja poliitilise elu probleemidega. Konventsioonis (artikkel 8) ajendatakse riike rakendama kõiki meetmeid, et naistele oleks tagatud võimalus esindada valitsust rahvusvahelisel tasemel ja võtta osa rahvusvaheliste organisatsioonide tööst võrdsetel tingimustel meestega (Konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta, 1995).

Pekingi deklaratsioon ja tegevusplatvorm

1995. aastal toimus Pekingis IV ülemaailmne naiste konverents, kus osalenud valitsused võtsid vastu Pekingi deklaratsiooni ja tegevusplatvormi. Deklaratsioonis rõhutatakse, et inimõiguste ülddeklaratsioon sätestab iga inimese õiguse osaleda oma riigi valitsemises ning naistel peab olema see võimalus ja iseseisvus samaväärselt meestega (United Nations & Department of Public Information, 2014:119). Toonitatakse, et naiste ja meeste võrdväärne osalus otsuste langetamisel loob aluse demokraatia ja ühiskonna õigeks ja tasakaalustatud toimimiseks (United Nations & Department of Public Information, 2014:119). Põhjuseks, miks paljudes riikides on naised endiselt enamikel valitsemise tasandil tagasihoidlikult esindatud, tuuakse välja näiteks diskrimineerivad hoiakud ja praktikad, naiste ja meeste ebavõrdsed võimusuhted perekonnas ja ebavõrdne tööde ja ülesannete jaotus, mis piirab naiste võimalusi leida aega ning arendada välja oskusi, mida läheb vaja otsustusprotsessides osalemiseks (United Nations & Department of Public Information, 2014:120; vt ka kirjanduse ülevaade).

Seonduvalt on Pekingi deklaratsioonis välja toodud kaks alameesmärki, et toetada naiste suuremat osalust valitsemise erinevatel tasanditel. Üheks eesmärgiks on astuda samme tagamaks naiste võrdväärne juurdepääs ja täielik osalemine võimustruktuurides ja otsustusprotsessides (United Nations & Department of Public Information, 2014:122). Aktiivselt soovitakse tegeleda soolõimega valitsusasutustes ja komiteedes, haldusasutustes ning kohtusüsteemis (*Ibid.*). Vajadusel soovitatakse reformida või kohandada valimissüsteeme ning julgustada erakondasid värbama naisi valitavasse ja mittevalitavasse ametitesse meestega samas proportsioonis ja samal tasandil (*Ibid.*). Oluliseks peetakse ka olukorra seiramiseks andmete kogumist ja analüüsimist ning edusammude jälgimist, selle raporteerimist ja jagamist (*Ibid.*). Teiseks alameesmärgiks on tugevdada naiste otsustamisprotsessis osalemise ning liidripositsioonil tegutsemise võimeid ja oskusi (United Nations & Department of Public Information, 2014:125). Selle eesmärgi poole püüeldes peaksid liikmesriigid pakkuma naistele liidrioskuste arendamise, eneseväärtustamise, otsustamise, avaliku esinemise, enesekehtestamise ning poliitiliste kampaaniate alaseid koolitusi, et julgustada neid asuma otsuste tegemisega seotud ametikohale (*Ibid.*). Lisaks on soovitusena välja toodud, et propageerida tuleks mittediskrimineerivaid töösuhteid ning austust töö- ning juhtimisstiilide alase mitmekesisuse vastu (United Nations & Department of Public Information, 2014:126).

1 Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women (CEDAW)

Muud ÜRO initsiatiivid

Säästva arengu eesmärgid²

2015. aastal leppisid ÜRO liikmesriigid ühiselt kokku säästva arengu eesmärkides, mille laiem eesmärk on 2030. aastaks saavutada suurem heaolu nii inimestele kui ka planeedile. Kokku on säästva arengu eesmäärke 17, mille hulka kuulub muuhulgas ka soolise võrdõiguslikkuse tagamine. Üheks detailsemaks alameesmärgiks on seejuures tagada naiste võrdne osalemine ning võimalused ja ligipääs juhtimisele kõikidel tasanditel (poliitilises, majanduslikus ja avalikus elus) (UN General Assembly, 2015).

Planeet 50-50 aastaks 2030

2016. aasta 8.märtsil, rahvusvahelisel naistepäeval, lepiti UN Women'i initsiatiivil ning säästva arengu eesmärkidest inspireerituna kokku veelgi detailsemas kampaanias "Planeet 50-50 aastaks 2030" astumaks konkreetseid samme soolise võrdõiguslikkuse tagamiseks. Kampaania eesmärgiks oli julgustada riikide poliitilisi juhte aktiivsemalt tegelema soolise ebavõrdsuse vähendamisega võtmevaldkondades nagu poliitiline osalus, haridus, tervishoid ning meedia. Praeguseks hetkeks on kampaaniaga liitunud 93 riiki, kes on kõik teinud lubadusi ning võtnud kohustusi, mida on võimalik mõõta, et soolise ebavõrdsuse probleemi vähendada (UNW, 2019).

UN Women 2018-2021 strateegiakava

UN Women'i (UNW) 2018-2021 strateegilises plaanis seatakse viis tulemuseesmärki, mida soovitakse soolise võrdõiguslikkuse tagamiseks ning naiste toetamiseks kolme aasta jooksul saavutada (Executive Board of the United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women [UNW], 2017). Eesmärkide saavutamisel pakub UNW omalt poolt tuge näiteks nõustamise, suutlikkuse arendamise, koordineerimise ja tehnilise abi andmise (nt teenuste osutamiseks) läbi. UNW toetus hõlmab institutsioonide suutlikkuse arendamist kõikidel tasanditel, et tõsta valitsuste sooteadlikkust. Erinevate valdkondade ministritele pakutakse soolõimeks tehnilist tuge. Ühtlasi arendatakse naisorganisatsioonide suutlikkust. Samuti tehakse jõupingutusi, et tõsta ühiskonnas teadlikkust naiste õigustest ja soolisest võrdõiguslikkusest, näiteks poliitikaga seotud teadmiste arendamisega. Lisaks luuakse partnerlusi valitsusasutuste ja parlamentide vahel, et toetada naiste õiguste teostamist, sh diskrimineerivate seaduste kehtetuks tunnistamist või muutmist (UNW, 2017:15).

Ühe tulemusnäitajana on UNW strateegiakavas toodud välja, et naised juhivad, osalevad ja saavad võrdselt meestega kasu läbi otsuste tegemise juures olemise (UNW, 2017:14). Detailsemaks eesmärgiks on seatud, et igas vanuses osaleb ja juhib rohkem naisi poliitilisi institutsioone ja otsustusprotsesse (Ibid.). Selle eesmärgi saavutamiseks peab UNW oluliseks, et toetust saaksid parlamendid, kohalikud omavalitsused, erakonnad ning naiste võrgustikud (Ibid.). Samuti on oluline tähelepanu juhtida stereotüüpidele, mis töötavad naisjuhtide vastu ning selle jaoks tuleks kaasata ka mehi ja poisse (Ibid.).

Võrdsuse tagamiseks on oluline, et nii noored, puudega kui põliselanikest naised oleksid paremini kaasatud otsustusprotsessidesse (Ibid.). Lisaks sellele on seatud eesmärgiks luua rohkem riiklikke ja kohaliku tasandi soolist võrdõiguslikkust tagavaid tegevuskavasid, strateegiaid, poliitikaid ja eelarveid (Ibid.). Samuti on strateegia kohaselt oluline seirata soolise võrdõiguslikkuse ja naiste võimendamise seotud edusamme, sh haavatavas olukorras olevate inimeste, läbi kättesaadavama ja parema kvaliteediga andmete ja statistika (Ibid.). Oluliseks peetakse, et õigussüsteem oleks naistele ja neidudele paremini ligipääsetav ning nende õigused oleks seal tagatud (UNW, 2017:15).

Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitused

2003. aastal koostati Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee poolt soovitused ja memorandum naiste ja meeste tasakaalustatud osalemise kohta poliitilistes ja muudes avalikes otsustamisprotsessides. Tasakaalustatud osaluse all peetakse silmas, et poliitilise või avalike küsimuste üle otsustavates kogudes ei tohiks naiste ega meeste osakaal langeda alla 40% (Council of Europe, 2003:7). Liikmesriikidele on välja toodud suunised õiguslike ja administratiivsete, toetavate ja seiravate meetmete jaoks – kokku on neid 48 (Council of Europe, 2003). Liikmesriikidel soovitatakse kaaluda põhiseaduslikke ja/või õiguslike muudatusi ning reforme – näiteks kehtestada kohaliku ja riikliku tasandi valimistel kandidaatidele võrdõiguslikkust soosiv pariteetsuslävi (Council of Europe, 2003:8). Muuhulgas julgustatakse liikmesriike vastu võtma õiguslike ja/või administratiivseid meetmeid, et toetada võimule valitud inimeste töö- ja pereelu paremat ühitamist, samuti muutma läbipaistvamaks ja sootundlikumaks juhtivatele positsioonidele värbamisprotsessi (Ibid.).

Liikmesriikidel soovitatakse toetada naisorganisatsioonide jt soolist võrdõiguslikkust toetavate organisatsioonide programme (Council of Europe, 2003:9). Lisaks julgustatakse naiste poliitilise tegevuse toetamist ja arendamist, pakkudes neile näiteks juhtimis- ning meediaalast koolitust. Samuti võimalust luua võrgustikke kohalikel, regionaalsetel, riiklikel ja rahvusvahelisel tasandil (Council of Europe, 2003:11). Liikmesriikidel soovitatakse edendada noorte soolise võrdõiguslikkuse alaseid teadmisi lisades vajalikud õppe- ja koolitustegevused kooli programmidesse (Ibid.). Lisaks õhutatatakse liikmesriike toetama noorteorganisatsioone, rahvus- ja kultuurivähemusi, ettevõtteid ja vabaühendusi, sotsiaalpartnereid, valitsusväliseid organisatsioone ning uurimisinstituute, et nad tegutseksid ja võtaksid otsuseid vastu lähtuvalt soolise võrdõiguslikkuse printsiipidest (Ibid.). Toetavates soovitustes pannakse rõhku ka meediale – muuhulgas peaks liikmesriigid toetama ajakirjandustudengite ja juba tegutsevate meediaspetsialistide teadlikkuse tõstmist sellest, kuidas hoiduda soostereotüüpidest (Council of Europe, 2003:11).

Järelevalvemeetmete osas soovitatakse liikmesriikidel kaaluda sõltumatute organite loomist, kelle ülesandeks oleks valitsuse poliitikate jälgimine seoses naiste ja meeste tasakaalustatud osalemisega poliitilises ja avalikus elus (Council of Europe, 2003:11). Edusammude mõõtmiseks, soovitatakse indikaatoritena kasutada mh 1) naiste ja meeste osakaalu parlamendis; 2) naiste ja meeste osakaalu parlamendis võrreldes sellega, kui palju oli kandideerijaid (nn edukuse määr); 3) nais- ja meessoost ministrite arvu liikmesriikide valitsustes; 4) nais- ja meeskohtunike protsenti kõrgema astme kohtus; 5) nais- ja meesliikmete osakaalu tööandjate, töötajate ja kutseorganisatsioonides; 6) naiste ja meeste osakaalu valitsuse poolt nimetatud muudes asutustes (Council of Europe, 2003:11-12). Lisaks innustatakse liikmesriike avaldama ja levitama iga-aastaselt aruandeid rakendatud meetmete (ja tehtud edusammude) kohta, analüüsima regulaarselt naiste ja meeste nähtavust, samuti nende kujutamist uudistes ning päevakajalistes saadetes, eriti valimiskampaaniate ajal (Council of Europe, 2003:12).

Euroopa Nõukogu soolise võrdõiguslikkuse strateegiakava 2018-2023

Euroopa Nõukogu soolise võrdõigusliku strateegiakava 2018-2023 üheks eesmärgiks on meeste ja naiste tasakaalustatud osalemise tagamine erakondlikes ning poliitika kujundamise protsessides. Strateegiaplaanis on rõhutatud, et naiste ja meeste võrdne osalus poliitika kujundamisel on hästitoimiva demokraatia jaoks hädavajalik (Council of Europe, 2018:27). Lisaks toonitatakse, et vaatamata olemasolevatele seadustele, toetavatele meetmetele ja headele praktikatele, on naised siiski paljudes Euroopa Liidu liikmesriikide valitsustes alaesindatud, st endiselt seavad poliitilisi prioriteete valdavalt mehed ja poliitiline kultuur lähtub jätkuvalt meeste käitumisest ja elukogemusest (Ibid.).

Euroopa Nõukogu on seadnud eesmärgiks toetada liikmesriikides naiste ja meeste võrdset osalust poliitilistes jm avalikes otsustusprotsessides. Peamiseks vahendiks, kuidas eesmärki saavutada,

nähakse soolõime strateegiate ja poliitikate loomist ning rakendamist (Council of Europe, 2018:28). Lisaks sellele on sihiks kindlustada 2003. aastal Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee koostatud samateemaline soovitude tõhus tagamine ja pidev monitoorimine (*Ibid.*). Seonduvalt viimasega, on strateegia üheks oluliseks eesmärgiks leida ja toetada meetmeid ning häid praktikaid, mis edendavad soolist võrdõiguslikkust. Vastavad meetmed ja praktikad võivad olla seotud valimissüsteemidega, avalik-õiguslike institutsioonidega ning erakondades tegutsevate inimeste koolitamisega, kvootide kehtestamisega ja vabatahtlike kvootide seadmisega erakondades (Council of Europe, 2018:29). Täiendavalt on eesmärgiks saavutada naiste ja meeste tasakaalustatud osalemine kõikides Euroopa Nõukogu organites, institutsioonides ja otsustusprotsessides (*Ibid.*).

Kokkuvõte

Euroopa ning rahvusvahelisel tasandil on soolise võrdõiguslikkuse saavutamiseni veel pikk tee käia, kuivõrd riigiti ollakse kuigivõrd erineval tasemel. Samas on soolise võrdõiguslikkuse tagamine eesmärgina Euroopas üks olulisemaid juba Euroopa Liidu loomisest alates. Viimastel kümnenditel on loodud mitmeid arengu- ja strateegiakavasid ning soovitusi, loodud ja täiendatud õigusakte ning asutatud soolise võrdõiguslikkuse tagamisele pühendatud institutsioon, mis kõik jätkuvalt toetavad riike ning julgustavad ühiselt astuma samme, et liikuda eesmärgile lähemale. Soolise võrdõiguslikkuse saavutamise detailsemaks eesmärgiks võib lugeda ka naiste poliitilise osaluse ning otsustusprotsessides kaasärääkimise suurendamise, mis pea igast soolise võrdõiguslikkusele pühendatud kampaaniast, strateegiakavast või seadusandlusest läbi käib.

Eesti poliitiline ja institutsionaalne kontekst

Naiste poliitikas osalemise võimalusi vormivad nii otsesed kui kaudsed poliitilise ja institutsionaalse konteksti tegurid. Otsesete all peetakse siin silmas tegureid, mis mängivad rolli selles, kas ja kuidas naised osutuvad või ei osutu poliitilistesse otsustuskogudesse valituks – täpsemalt võetakse vaatluse alla valimis- ja erakonnasüsteem ning ühiskondlik kultuur (ehk valijate väärtused ja hoiakud). Kaudsete all mõeldakse aga laiemat poliitilist ja institutsionaalset raamistikku, mis määrab ära selle, kuidas riigis soolise võrdõiguslikkuse edendamiseks üldiselt tegeletakse. Teoreetiline ülevaade sellest, kuidas otsesed ja kaudsed tegurid naiste poliitikas osalemise võimalusi mõjutavad, on toodud kirjanduse ülevaates. Järgnevas poliitikaülevaates võetakse esmalt vaatluse alla kaudne ning seejärel otsene naiste poliitikas osalemise võimalusi struktureeriv poliitiline ja institutsionaalne kontekst Eestis.

Kaudne poliitiline ja institutsionaalne kontekst

Esimesed sammud soolise võrdõiguslikkuse edendamiseks tegi taasiseseisvunud Eesti koostöös rahvusvaheliste organisatsioonidega – 1991. aastal ühines Eesti **ÜRO naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise konventsiooniga**³ ning ÜRO liikmena on Eestil ka kohustus järgida 1995. aasta **Pekingi deklaratsiooni ja tegevuskava**⁴. Sisepoliitilise institutsionaalse raamistiku loomisega tehti algust 1990. aastate teisel poolel (täpsemalt 1996. aastal), mil sotsiaalministeeriumi juurde loodi peamiselt uuringute ja koolituste tegemisele keskendunud **soolise võrdõiguslikkuse büroo**. 2000. aastal Vabariigi Valitsuse seaduse muutmiseks fikseeriti ka õiguslikult, et soolise võrdõiguslikkuse edendamine kuulub edaspidi **sotsiaalministeeriumi valitsemisalas**.

Soolise võrdõiguslikkuse edendamise seisukohast üks produktiivsemaid aastaid oli 2004, mis oli ühtlasi aasta, mil Eestist sai Euroopa Liidu liikmesriik. Soolise võrdõiguslikkuse arendamise initsiatiivide langemine sellele ajale ei olnud juhus ega tulenenud Eesti enda tugevast tahtest teemaga tegeleda, vaid pigem vajadusest viia siseriiklikud poliitikad vastavusse Euroopa Liidu prioriteetidega. 2004. aastal loodi nii **soolise võrdõiguslikkuse osakond** sotsiaalministeeriumi juurde kui võeti vastu olulisim kõnealust teemat reguleeriv õigusakt **soolise võrdõiguslikkuse seadus**. 2009. aastal jõustus teine vaadeldava teema kontekstis oluline õigusakt **võrdse kohtlemise seadus**. Kui esimene neist võttis fookusesse diskrimineerimise ära hoidmise ja võrdsuse edendamise soo aspektist, siis teisega lisandusid teised ebavõrdset kohtlemist põhjustada võivad tunnused: rahvus (etniline kuuluvus), rass, nahavärvus, usutunnistus või veendumused, vanus, puue ja seksuaalne sättumus (Soolise võrdõiguslikkuse seadus, 2004; Võrdse kohtlemise seadus, 2008). Võrdse kohtlemise seaduse seos soolise võrdõiguslikkuse seadusega ilmnes ka selles, et kui soolise võrdõiguslikkuse seadusega loodi täiesti uus, sõltumatu ametiisiku, **soolise võrdõiguslikkuse voliniku**, positsioon, siis võrdse kohtlemise seadusega selle positsiooni haaret laiendati ning nimetati ümber **soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinikuks**. Voliniku ülesanneteks on nimetatud seaduste täitmise jälgimine, talle pöördumisi teinud isikute nõustamine, valitsemisasutustele õigusaktide muutmise ja täiendamise seonduvate ettepanekute tegemine ning asutuste teemakohane nõustamine, ja võrdse kohtlemise ning soolise võrdõiguslikkuse edendamine.

2000. aastate esimese kümnendi lõpuks oli institutsionaalne raamistik loodud ning põhifookus nihkus ühiskondliku teadlikkuse tõstmisele, arengukavade loomisele ja jõupingutuste tegemisele, et rakenduksid need osad soolise võrdõiguslikkuse seadusest, mis veel rakendunud ei olnud. Näiteks, ehkki 2004. aastal vastu võetud seadusega pandi alus nii **soolise võrdõiguslikkuse nõukogu** ehk Vabariigi Valitsust soolise võrdõiguslikkuse küsimustes nõustava organi loomisele kui ka **soolõime** ehk sooaspektiga arvestava poliitikakujundamise strateegia kasutuselevõtule, moodustati tegelikkuses nimetatud nõukogu alles 2013. aastal, ning soolõime strateegia elluviimist juhendav

3 Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women (CEDAW)

4 Beijing Declaration and Action Plan

käsiraamat poliitikakujundajatele anti välja 2014. aastal. Lisaks andis Rahandusministeerium koos Riigikantseleiga 2012. aastal välja mõjude hindamise metoodika, kus muuhulgas peatatakse ka sellel, kuidas võtta soospekti arvesse poliitika mõjude hindamisel.

Soolise võrdõiguslikkuse nõukogu kujutab endast laiapõhjalist, kokku 24 institutsiooni (sh nt Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskuse, Eesti Töötukassa, SA Innove, Eesti Tööandjate Keskliidu, kõikide Eesti suurimate erakondade jt) esindajatest koosnevat ühendust, mille peamiseks ülesanneteks on kinnitada soolise võrdõiguslikkuse poliitika üldsuunad, esitada Vabariigi Valitsusele seisukohad riiklike programmide vastavuse kohta soolise võrdõiguslikkuse seadusele, ning anda Vabariigi Valitsusele soolise võrdõiguslikkuse küsimustes nõu ja teha ettepanekuid valdkonna edendamiseks. Ehkki nõukogu ülesanded soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku ülesannetega osaliselt kattuvad, dubleerimist tõenäoliselt ei esine, arvestades, et, olles ka ise üks nõukogu liige, saab soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinik ülesannete ja vastutusvaldkondade jaotuse osas kaasa rääkida, et see oleks institutsioonide vahel jaotatud optimaalselt.

Ühiskondliku teadlikkuse tõstmiseks viidi läbi mitmeid tegevusi, millest üheks kõige „kätkestatavamaks“ väljundiks oli **Gender Web'i**⁵ (s.d.) ehk erinevaid soolise võrdõiguslikkuse teemasid tutvustava ja valdkondlikke lugemisallikaid koondava veebiplatvormi loomine. Pandi alus mitmetele poliitilistele dokumentidele, millest olulisemana väärib märkimist **Heaolu arengukava 2016–2023** – suunanäitaja, mis võttis fookusesse soolise ebavõrdsuse probleemi leevendamise nii laiemal ühiskondlikul (nt ühiskondlike soostereotüüpide, soolise palgalõhe ja haridusvalikute soopõhise kihistumise teemade) kui ka kitsamal poliitilise esindatuse tasandil.

Otsene poliitiline ja institutsionaalne kontekst

Eesti Vabariigi Riigikogu valimiseaduse (2008) kohaselt on õigus parlamendivalimistel osaleda valijana kõigil vähemalt 18aastastel Eesti kodanikel ning kandidaadina kõigil vähemalt 21aastastel Eesti kodanikel. Igal valijal on üks hääl. Valimistel võivad osaleda nii erakonnad kui üksikkandidaadid. Riigikogusse valitakse 101 liiget ning mandaadid jaotatakse **proportsionaalsuse põhimõttel**.

Erakond saab kandidaadid üles seada **kaheteistkümnemes valimisringkonnas**. Lisaks koostab erakond ka ühtse üleriigilise kandidaatide nimekirja, kus erakond on reastanud kõik ringkondades esitatud kandidaadid. Mandaatide jaotamine toimub esmalt valimisringkonna tasandil, kus jaotatakse isiku- ja ringkonnamandaadid ning peale seda lähevad üleriigiliselt jagamisele kompensatsioonimandaadid.

Isikumandaatide jaotamiseks jagatakse valimisringkonnas hääletamas käinute arv selles ringkonnas jaotatavate mandaatide arvuga – tulemuseks on lihtkvoot, ning isikumandaadi saab iga kandidaat, kes sai hääli rohkem või võrdselt lihtkvoodiga, sõltumata sellest, kas tegemist on erakonnaliikme või üksikkandidaadiga. **Ringkonnamandaadid** jaotatakse ainult erakondade vahel, kes kogusid üleriigiliselt vähemalt 5% häältest ehk ületasid **valimiskünnise**. Erakond saab nii mitu ringkonnamandaati, kui mitu korda ületas erakonna kandidaatidele ringkonna tasandil antud häälte koguarv lihtkvooti. Erakonna ringkonnanimikirjas reastatakse kandidaadid vastavalt saadud häälte arvule ümber ja Riigikokku pääseb suurema häälte arvuga kandidaat (kes peab olema saanud hääli vähemalt 10% ringkonna lihtkvoodist), ehk teisisõnu, ringkonnamandaatide jaotamiseks kasutatakse n-õ **avatud nimekirja** põhimõtet. **Kompensatsioonimandaadid** jaotatakse, kasutades modifitseeritud d'Hondti jagajate meetodit, ning nagu ringkonnamandaadid, lähevad ka kompensatsioonimandaadid jagamisele ainult valimiskünnise ületanud erakondade vahel. Mandaadi saab kandidaat, kes on erakonna üleriigilises nimekirjas eespool (ja kes peab olema saanud hääli vähemalt 5% lihtkvoodist), kusjuures kandidaate vastavalt häälte arvule ümber ei reastata, ehk teisisõnu, kompensatsioonimandaatide jaotamiseks kasutatakse n-õ **suletud nimekirja** põhimõtet. (Vabariigi Valimiskomisjon, s.d.)

Valimissüsteem on Eesti erakonnasüsteemi kujunemist märkimisväärselt mõjutanud (Biin, 2004). Näiteks on proportsionaalne mandaatide jaotamise põhimõte toonud kaasa **poliitiliste toimijate paljususe**, mida omakorda on aga tasakaalustanud ja ohjeldanud 5% valimiskünnise olemasolu (Grofman, Mikkel & Taagepera, 2000). Erakonnasüsteemi kujunemist on mõjutanud ka erakondade asutamisele seatud reeglid, millest olulisimaks võib pidada **minimaalset erakonna loomiseks vajaminevat liikmete arvu**. Ühiskondlike ja poliitiliste arutelude tulemusel on seda Eestis korduvalt muudetud – 1994. aasta erakonnaseaduse kohaselt oli erakonna loomiseks vaja vähemalt 200 liiget, alates 1995. aastast 1000, ning 2014. aastal kahandati see 500-le (Erakonnaseadus, 1994).

Võttes vaatluse alla poliitilised lõhed ehk tunnused, mis erakondi eristavad ja valijakäitumist vormivad (nt vasak- ja parempoolne maailmavaade), tuleb tunnistada, et need ei ole Eestis, nagu ka teistes postsotsialistlikes Kesk- ja Ida-Euroopa (KIE) riikides joonistunud välja nii selgelt nagu Lääne-Euroopas. Sestap on mõned autorid (nt Deegan-Krause, 2013) KIE riikide poliitilistest lõhedest rääkides kasutanud terminit „pool-lõhe“. Olgu täis- või pool-lõhed, paljud autorid on siiski ühel meelel, et teatud lõhed Eesti poliitilisel maastikul silma paistavad. Nendeks on **rahvuslõhe** (eestlased vs. venelased), **klassilõhe** (vasak- vs. parempoolsed) ja **lõhe maa vs. linn** vahel (Saarts, 2017; Toomla, 1999; Pettai, 1999), mis tähendab, et eestlased võrreldes venelastega, vasakpoolsed võrreldes parempoolsetega ning maaelanikud võrreldes linnainimestega kalduvad eelistama erinevaid erakondi. Tõsi, seoses viimastel aastatel esile kerkinud populistlike liikumistega on nii Eestis kui mujal Euroopas hakatud rääkima seni kehtinud lõhede märkimisväärselt transformatsioonist (Gingrich & Häusermann, 2015), mis ennekõike väljendub uues, paljudes riikides, sh Eestis (Saarts, 2016) esile kerkinud, **avatud vs. suletud lõhes**. Saarts (2017) on lisaks esile tõstnud, et Eesti, aga ka Läti, eristuvad teistest postsotsialistlikes KIE-riikidest kolme silmapaistva joone poolest: esiteks on need ainsad, kus endised kommunistid ei suutnud peale võimu kaotamist luua ühtegi elujõulist vasakpoolset järglasparteid; teiseks, juba alates 1990. aastatest on mõlema riigi erakonnapoliitika olnud tugevalt kaldu paremale; ning kolmandaks, mõlemas riigis domineerib ajaloolõhega (st suhtumine sotsialistlikku minevikku) läbi põimunud rahvuslõhe.

Heites viimaks pilgu ühiskondlikule kultuurile, tuleb tunnistada, et nagu teisedki postkommunistlikud KIE-riigid, on ka Eesti ühiskond olnud läbivalt pigem **antifeministlikult meelestatud** (Einhorn, 1993; Jaquette & Wolchik, 1998). Avalikus diskursuses näidatakse sümpaatiat pigem traditsiooniliste ja rahvuslike väärtuste suhtes ning naise positsioneeritakse ühiskondlik/ poliitilise tasandi asemel sageli kodusesse sfääri, laste sünnitaja ja hooldaja rolli (Matland & Montgomery, 2003). Nii näitab ka näiteks viimane Maailma väärtuste uuring (s.d.), et pea pooled (49%) Eesti elanikud arvavad, et mehed sobivad poliitilisteks liidriteks paremini kui naised, samal ajal kui soolise võrdõiguslikkuse edendamise poolest ühes kõige eeskujulikumal riigil Rootsis on sama näitaja kõigest 11%. Positiivne on aga see, et võrdlemisi suur osa Eesti elanikest (76% naised ja 69% mehed) leiab, et naiste suurem osalemine poliitikas on vajalik erinevate huvide paremaks esindamiseks (Turu-uuringute AS, 2016). Siiski, valima kipuvad nii mehed kui naised pigem meessoost poliitikuid – näiteks 2016. aasta Soolise võrdõiguslikkuse monitooringu andmetel andis viimastel KOV ja Riigikogu valimistel naiskandidaadi poolt häälte 20% vastajatest, Euroopa parlamendi valimistel oli neid veidi enam, 28% (Ibid.). Illustreeritud antifeministlikud veendumused naiste ühiskondlik/ poliitilise rolli paranemisele mõistagi kaasa ei aita; nagu ei tee seda ka nii Eestis kui mitmes teises postkommunistlikus KIE-riigis viimastel kümnenditel läbivalt võrdlemisi populaarset positsiooni hoidnud neoliberaalne ideoloogia, mis, väärtustades mitteseksumist, võib võrdõiguslikkuse edendamisele suunatud poliitikaid äärmuslikel juhtudel isegi ebademokraatlikena käsitleda (Jalusic & Antic, 2001).

Kuidas vormivad kaudne ja otsene poliitiline ja institutsionaalne kontekst naiste poliitikas osalemise võimalusi – kokkuvõttev analüüs ja soovitused

Ehkki naiste osatähtsus Eesti poliitilistes otsustuskohtades on läbi taasiseseisvumisjärgsete aastakümnete kasvanud, on naised jätkuvalt selgelt alaeindatud. Näiteks praeguses XIV Riigikogu

koosseisus on 2019.a seisuga 72 meest ja kõigest 29 naist. Millised eelnevalt käsitletud poliitilise ja institutsionaalse konteksti tegurid naiste alaesindatust poliitikas seletavad?

Arvestades, et võimuinstitutsioonides saada olevaid kohti on vähem kui nendele kandideerida soovijaid, tuleb võimule pääsejate välja valimiseks rakendada mitmeetapilist selektsiooniprotsessi. Erinevad autorid on seda struktureerinud erinevalt, kuid näiteks Pippa Norrise (1996) kohaselt saame rääkida ennekõike järgmistest etappidest: kvalifitseeruvast huvitunuks (*from eligible to aspirant*), huvitunust kandidaadiks (*from aspirant to candidate*), kandidaadist valituks (*from candidate to elected office*). Kui esimeses etapis saab määravaks laiem poliitiline kontekst ja ühiskondlik kultuur ehk see, kuivõrd n-ö lai institutsionaalne raamistik potentsiaalse kandidaadi huvi ja julgust end poliitilise protsessi „pakkuda“ toetab, siis teises etapis on võtmeroll kandidaatide üles seadmist otsustavatel erakondade „väravavahtidel“, ning kolmandas etapis valijatel (Biin, 2004). Pikemalt saab selle raamistiku kohta lugeda siinse aruande kirjanduse ülevaatest.

Ehkki, nagu eelnevalt selgus, Eesti antifeministlik ühiskondlik kultuur naiste poliitikas osalemist pigem ei toeta, näib, et **selektsiooniprotsessi esimesel etapil** on naiste madala poliitilistes otsustuskogudes osalemise võimaluse seletamisel pigem nõrk roll – Eesti naised on vaatamata ühiskondlikest mittesoosivatest hoiakutest poliitikast huvitatud peaaegu samal määral kui mehed ning osalevad ka erakondade tegevuses aktiivselt (juba viimased 15 aastat on naised Eesti erakondade liikmeskonnast moodustanud üle poole (Kallakas, 2015)). Eesti fenomeniks võib aga pidada seda, et ehkki naised on juba alates rahvuslikust ärkamisajast nii poliitilistes erakondades kui liikumistes aktiivselt osalenud, ei ole nad enamasti olnud organiseerunud naisküsimumuste ümber (Biin & Albi, 2012) – pikemalt saab selle kohta lugeda siinsest kirjanduse ülevaatest. Esimese etapi neutraalse või isegi toetava rolli kasuks räägib ka laiem soolise võrdõiguslikkuse edendamisele orienteeritud poliitiline raamistik – soolise võrdõiguslikkuse seaduse ning selle järgimist jälgiva ametiisiku olemasolu ja teised peatüki algul esile tõstetud meetmed. Tõsi, üksnes poliitilise olemasolu eesmärgi ei täida ja nii on edaspidi vaja suurt tähelepanu pöörata sellele, et **pikalt välja töötatud poliitikal ootuspäraselt ka rakenduksid**. Näiteks on märke, et tööandjate teadlikkus neile soolise võrdõiguslikkuse seadusega pandud kohustustest on madal (Turk jt, 2015) ning et soolõime strateegia ei ole rakendunud plaanipäraselt (Meiorg, 2017). Lisaks, kuna soolise võrdõiguslikkusega tegelevate institutsioonide alarahastusele ja sellest tulenevatele valdkonna edendamise raskustele on viidanud nii soolise võrdõiguslikkuse nõukogu (Soolise võrdõiguslikkuse nõukogu, 2017) kui ka rahvusvahelised hindajad, nõuab **nii soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku kui ka soolise võrdõiguslikkuse nõukogu** rahastamissüsteem üle vaatamist ja lisaressursside **leidmist**.

Kui varasemalt on naiste madalat esindatust Eesti poliitilise võimu institutsioonides seletatud ennekõike ühiskondlike soostereotüüpide (Põldsaar, 2002) ja valimissüsteemiga, täpsemalt nimekirjadega (Raitviir, 2000), siis viimasel ajal on üha enam hakatud tähelepanu pöörama erakondade rollile (Vask, 2007; Pilvre, 2007; Allik, 2010; Biin, 2004). **Selektsiooniprotsessi teises etapis** mängivadki kesksel rollil erakondade „väravavad“, kes otsustavad, millised „huvitunud“ kandidaatideks määratakse ja millised mitte. Näiteks esitab Allik (2010; lk. 141) retoorilise küsimuse: „kas oleks mõistlik oodata, et valitute seas on 40% või 50% naisi, kui nimekirjas on neid 20–30%?“.

Rahvusvahelised uuringud on näidanud, et naiste osakaal valimisnimekirjades on tugevalt seotud naiste osakaaluga erakondade juhatustes (Kittilson, 2006) ning see peab tõenäoliselt paika ka Eesti puhul, arvestades, et valimisnimekirjad pannakse kokku sageli erakondade juhatuste soovide järgi (Kangur, 2004 ja 2009). Eestis kipub aga olema nii, et kui erakondade liikmeskonnast moodustavad naised võrdlemisi suure osa (keskmiselt 40–60%), siis erakondade juhatustes on naisi kesktlõbi kõigest 20% (Allik, 2010). Taagepera (2007) vähemuste kahanemise seaduse põhjal tehtud Alliku (2010) analüüs näitas, et naiste Riigikokku valituks osutumise suurimaks takistuseks ei ole mitte valijate tasandil tehtud otsused, nagu on eeldatud varasemates uuringutes, vaid mittepääsemine erakonna juhatuse ja kandidaatide hulka. Seega on naiste poliitikas osalemise võimaluste

parandamise nimel kriitiliselt tähtis pöörata tähelepanu sellele, et **naiste osakaal erakondade juhatustes tõuseks**. Üheks seda eesmärki teenivaks vahendiks võiksid olla **teadlikkust tõstvad ja hoiakuid muutvad koolitused ennekõike erakondade meessoost juhtidele**. Samas on ilmne, et säärase koolituste korraldamine ja soovitud mõju saavutamine on keeruline, arvestades, et Eesti erakonnad suhtuvad soolise võrdõiguslikkuse edendamisse valdavalt ükskõikselt või isegi vastumeelselt (Biin, 2004; Talves, 2003).

Seleksiooniprotsessi teise ja kolmanda etapi tulemusi vormivad (lisaks) valimis- ja erakonnasüsteemi omapärad ning ühiskondlik kultuur. Eesti valimissüsteem näib naiste poliitikas osalemise võimalusi pigem soosivat. Näiteks on leitud, et soolist võrdõiguslikkust toetab nii proportsionaalsuse põhimõtte rakendamine (Rule, 1987), suured valimisringkonnad (Matland & Montgomery, 2003), kui kõrgemapoolsed valimiskünnised (Ibid.) ehk kõik need elemendid, mis Eesti valimissüsteemis on olemas. Teisalt on näiteks Biin (2004) välja toonud mitmeid Eesti valimissüsteemi nüansse, mis naiste valituks osutumist pigem takistavad – näiteks see, et kompensatsioonimandaadi saamiseks peab kandidaat olema saanud hääli vähemalt 5% ning ringkonnamandaadi saamiseks vähemalt 10% lihtkvoodist, mis arvestades naiste keskmisi valimistulemusi mõjuvad naiste poliitikas osalemise võimalustele pigem takistavalt. Seega tasuks naiste osalusvõimaluste suurendamiseks **kaaluda ringkonna- ja kompensatsioonimandaatide jaotamiseks vajalike isikupõhiste valimiskünniste alandamist**.

Eesti erakonnasüsteem sisaldab naiste osalusvõimalusi nii toetavaid kui takistavaid elemente. Näiteks on leitud, et Eestit iseloomustav poliitiliste toimijate paljusus ja nende pidev juurdeteke mõjub naiste osalusvõimalustele pigem soosivalt (Norris & Inglehart, 2001). Samas on leitud ka, et naiste osalusvõimalusi toetab ennekõike see, kui juurde tekib ja poliitilises võistluses osaleb võimalikult palju rohelisi- ja vasakpoolseid erakondi (Norris, 1993), sest just need on alaesindatud gruppide esindamise eest traditsiooniliselt rohkem seisnud. Kui poliitilisele areenile ilmub uus populaarne naiste osalust soosiv erakond, võib see motiveerida teisigi, poliitikas juba osalevaid erakondi, naiste õiguste eest senisest enam seisma (Matland, 1998) – Eestis on aga seda tüüpi parteid läbi aja olnud selgelt vähemuses ja valijate seas vähepopulaarsed. Seega võiks Eesti naiste poliitikas osalemise võimalusi toetada **uue populaarse vasakpoolse erakonna sünd**, kuid arvestades vasakparteide vähest populaarsust Eestis, on selline areng vähetõenäoline. Ehkki uuringud (Allik, 2010) on näidanud, et võrreldes seleksiooniprotsessi esimese ja teise etapiga takistab kolmas etapp naiste valituks osutumist kõige vähem – ehk teisisõnu, naiste valituks osutumist ei tõkesta mitte ennekõike valijate, vaid erakondade tehtud otsused, ning valimis- ja parteisüsteemi eripärad – on (tuginedes kasvõi eelpool viidatud Maaailma väärtuste uuringu tulemustele, mille kohaselt ligikaudu pool Eesti elanikkonnast on veendunud, et mehed on paremad poliitilised liidrid kui naised,) **valijate sooteadlikkuse tõstmise ja hoiakute muutmise sellegipoolest vaja järjepidevalt tegeleda**.

Kasutatud kirjandus

- Albi, K., Laidvee, J., Papp, Ü.-M., Sepper, M.-L. (2010). Soolise võrdõiguslikkuse seadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn.
- Allik, M. (2010). Kogumikus R. Marling, L. Järviste, K. Sander, Teel tasakaalustatud ühiskonda. Naised ja mehed Eestis. Tallinn: Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium.
- Biin, H. (2004). Women's presence in Estonian parliament. The influence of political parties. Master's thesis. Budapest: Central European University.
- Biin, H., Albi, A. (2012). Suffrage and the Nation: Women's Vote in Estonia. In R. Rubio Marin and B. Rodriguez Ruiz (eds.) Female Suffrage in Europe. BRILL Academic Publishers, Leiden, Boston, Tokyo. Caramani, D. & Biezen, I. V. (2007). Cleavage structuring in Western vs. Central and Eastern Europe: State formation, nation-building and economic modernisation. Paper presented at the ECPR Joint Sessions, Helsinki.
- Council of Europe. (2018). Gender Equality Strategy 2018-2023. Salvestatud <https://rm.coe.int/strategy-en-2018-2023/16807b58eb,%20%20https://www.coe.int/en/web/genderequality>
- Council of Europe. (2003). Recommendation Rec(2003)3 of the Committee of Ministers to member states on balanced participation of women and men in political and public decision-making. <https://rm.coe.int/1680519084>
- Deegan-Krause, K. (2013). Full and partial cleavages. In S. Berglund, K. Deegan-Krause, J. Ekman (Ed.-s). Handbook of political change in Eastern Europe. 3rd ed. Cheltenham: Northampton MA Edward Elgar Publishing, 35–50.
- Eesti Vabariigi Riigikogu valimisseadus (2008). RT 1992, 13, 201. <https://www.riigiteataja.ee/akt/30593>
- EIGE. (2019). Women and men in decision making. [Database.]. <https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs>
- Einhorn, B. (1993). Democratization and Women's Movements in Central and Eastern Europe: Concepts of Women's Rights. In V. M. Moghadam (Ed.), Democratic Reform and the Position of Women in Transitional Economies. Oxford: Clarendon Press.
- Erakonnaseadus (1994). RT I, 12.07.2014, 39. <https://www.riigiteataja.ee/akt/EKS>
- Euroopa Liidu Teataja. (2012). Euroopa Liidu toimimise lepingu konsolideeritud versioon. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>
- European Commission. (2017). Special Eurobarometer 465 - June 2017 "Gender Equality 2017" Report.
- European Commission (Toim). (2015). Strategic engagement for gender equality: 2016-2019. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Executive Board of the United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women. (2017). Strategic Plan 2018-2021. United Nations.
- Gender Web (s.d.). Mis on sooline võrdõiguslikkus? <http://gender.sm.ee/tutvustus/>
- Gingrich, J. & Häusermann, S. (2015). The decline of the working-class vote, the reconfiguration of the welfare support coalition and consequences for the welfare state. Journal of European Social Policy, 25 (1), 50–75.
- Grofman, B., Mikkel, E. & Taagepera, R. (2000). Fission and Fusion of Parties in Estonia, 1987–1999. Journal of Baltic Studies, 31 (4), 329–357.

- Jaquette, J. S. & Wolchik, S. (1998). *Women and Democracy. Latin America and Central and Eastern Europe*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Jalusic, V. & Antic, M. G. (2001). *Women-Politics-Equal Opportunities. Prospects for Gender Equality Politics in Central and Eastern Europe*. Ljubljana: Peace Institute.
- Kallakas, P. (2015). Naiste enamus parteides ei peegeldu veel nende mõjuvõimus. *Valimisvaatlus.ee* <http://valimisvaatlus.ee/eesti/naiste-enamus-parteidesei-pegeldu-veel-nende-mojuvõimus/>.
- Kangur, R. (2004). Kandidaatide selekteerimine. *Riigikogu Toimetised*, 10, 105–110.
- Kangur, R. (2009). *Juhatuse ja parlamendifraktsiooni võimutasakaal Eesti erakondades 1997–2007. Magistritöö*. Tartu Ülikool.
- Kittilson, M. C. (2006). *Challenging parties, changing parliaments: women and elected office in contemporary Western Europe*. Ohio State University Press, Columbus, Ohio.
- Konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta. (1995). Riigiteataja II. <https://www.riigiteataja.ee/akt/23988#>
- Maailma väärtuste uuring (s.d.). *World Values Survey Wave 6: 2010–2014. Men make better political leaders than women do*.
- Marling, R. (2010). Kogumikus R. Marling, L. Järviste, K. Sander, *Teel tasakaalustatud ühiskonda. Naised ja mehed Eestis*. Tallinn: Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium.
- Matland, R. E. (1998). *Enhancing Women's Political Participation: Legislative Recruitment and Electoral Systems*. In A. Karam (Ed.), *Women in Parliament: Beyond Numbers*. Stockholm: International IDEA.
- Matland, R. E. & Montgomery, K. A. (2003). *Recruiting Women to National Legislatures: A General Framework with Applications to Post-Communist Democracies*. In R. E. Matland & K. A. Montgomery (Eds.), *Women's Access to Political Power in Post-Communist Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Meiorg, M. (2017). *Sooline võrdõiguslikkus. Kogumikus K. Käsper. Inimõigused Eestis 2016–2017. Eesti Inimõiguste Keskuse aastaaruanne. Inimõiguste keskus*.
- Norris, P. (1993). *Conclusions: Comparing Legislative Recruitment*. In L. LeDuc, R. G. Niemi, & P. Norris (Eds.), *Comparing Democracies: Elections and Voting in Global Perspective*. London: Sage Publications.
- Norris, P. (1996). *Legislative Recruitment*. In L. LeDuc, R. G. Niemi, & P. Norris (Eds.), *Comparing Democracies: Elections and Voting in Global Perspective*. London: Sage Publications.
- Norris, P. & Inglehart, R. (2001). *Cultural Obstacles to Equal Representation*, *Journal of Democracy*, 12 (3), 126–141.
- Pettai, V. (1999). *The Baltic States*. In J. Smith & R. Taagepera (Eds.), *Democracy in the New Europe. The Politics of Post-Communism*. London: The Greycoat Press.
- Pilvre, B. (2007). *Eesti naised ja poliitika. Kogumikus M. Sutrop, K. Lõuk, T. Kiho (Toim.), Eesti Vabariigi naisministrid: koguteos naistest poliitika tipus*. Tartu: Eesti Naisüliõpilaste Selts, Tartu Ülikooli Eetikakeskus.
- Põldsaar, R. (2002). *Women in Estonian politics: Baltic and global perspectives. Kogumikus M. Golubeva, D. Hanovs (Toim.), Women in Baltic Societies: past and present*. Riga: N. I. M. S.
- Raitviir, T. (1996). *Elections in Estonia During the Transition Period: A Comparative Study (1989–1993)*. Tallinn: Institute of International and Social Studies, Estonian Academy Publishers.

- Raitviir, T. (2000). Participation in Politics. In P. Maimik, K. Mänd, & Ü.-M. Papp (Eds.), Towards a Balanced Society. Women and Men in Estonia. Tallinn: Ministry of Social Affairs of Estonia and the United Nations Development Program.
- Raitviir, T. (2002). Eesti naised poliitilise võimu juures. *Ariadne Lõng*, 1 (2), 124–148.
- Riigikogu (2019). Arvud räägivad. <https://www.riigikogu.ee/riigikogu/koosseis/arvud-raagivad/>
- Rule, W. (1987). Electoral Systems, Contextual Factors and Women's Opportunity for Election to Parliament in Twenty-Three Democracies. *The Western Political Quarterly*, 40 (3), 477–498.
- Saarts, T. (2016). Uuest väärtuskonfliktist Eesti parteipoliitikas. *Sirp*. <https://sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/uuest-vaartuskonfliktist-estti-partaipoliitikas/>
- Saarts, T. (2017). Sotsioloogiline käsitlus ja erakonnakonkurentsi kujundavad tuumkonfliktid Eestis ja mujal Euroopas. *Riigikogu Toimetised*, 35.
- Soolise võrdõiguslikkuse seadus (2004). RT I 2004, 27, 181. <https://www.riigiteataja.ee/akt/738642>
- Soolise võrdõiguslikkuse nõukogu (2017). Soolise võrdõiguslikkuse nõukogu kohtumise protokoll.
- Svege, H. P. & Daatland, C. D. (2000). Estonia. In F. Aarebrot & T. Knutsen (Eds.). *Politics and Citizenship in the Eastern Baltic Seabord. The Structuring of Democratic Politics from North-West Russia to Poland*. Kristinasand: Nordic Academic Press.
- Taagepera, R. (2007). *Predicting Party Size: The Logic of Simple electoral Systems*. Oxford University Press.
- Talves, K. (2003). Naised poliitikas. Eesti naised eneseteostamise võimalustest. Kvalitatiivuuringu esmase analüüsi tulemused. Tartu Ülikool.
- Toomla, R. (1999). *Eesti Erakonnad*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Turk, P., Anniste, K., Masso, M., Karu, M., Kriger, T. (2015). *Uuring Soolise võrdõiguslikkuse seaduse rakendamisest ja indikaatorite väljatöötamine seaduse mõjude hindamiseks*. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.
- Turu-uuringute AS (2016). *Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2016. Elanikkonna küsitlusuuringu raport*. Tallinn.
- Tõnurist, A. (2014). Üksikvanematest Eestis. Statistikaameti blogi. <https://blog.stat.ee/2014/01/30/üksikvanematest-estis/>
- UN General Assembly. (2015). *Transforming our world : the 2030 Agenda for Sustainable Development*.
- United Nations, & Department of Public Information (Toim). (2014). *Beijing Declaration and Platform for Action: Beijing+5 Political Declaration and Outcome*.
- Vabariigi Valimiskomisjon (s.d.). *Valimistulemuste kindlakstegemine Riigikogu valimistel*. <https://www.valimised.ee/et/valimiste-meelespea/valimistulemuste-kindlakstegemine-riigikogu-valimistel>
- Vask, L. (2007). *Naised poliitikas: vajadused, takistused ja nende ületamise teed*. Kogumikus M. Sutrop, K. Lõuk, T. Kiho (Toim.). *Eesti Vabariigi naisministrid: koguteos naistest poliitika tipus*. Tartu: Eesti Naisüliõpilaste Selts, Tartu Ülikooli Eetikakeskus.
- Võrdse kohtlemise seadus (2008). RT I 2008, 56, 315. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13096445>